

A N N A L E S
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN-POLONIA

VOL. VI, 18

SECTIO FF

1988

Instytut Filologii Polskiej Wydziału Humanistycznego UMCS

Jan ADAMOWSKI

**O nowszym słownictwie w języku polskiego folkloru
wierszowanego**

О новой лексике в польском фольклорном стихотворном языке

On the Newer Vocabulary in the Language of Polish Folkloristic Poetry

Problematyka opisu nowszych elementów języka (a w tym przede wszystkim słownictwa) narzuca w pierwszej kolejności odwołanie się do tak znanego i utrwalonego pojęcia jak neologizm. Ma to swoją szczególną tradycję w odniesieniu do tekstów artystycznych, gdzie neologizmy pełniły u większości autorów „istotną funkcję poetyzowania tekstu”¹ i jednocześnie charakteryzowały idiolekt danego poety.

Na gruncie folkloru także mamy do czynienia z neologizmami (wyrazami czy konstrukcjami wyrazowymi, wykreowanymi przez tę grupę tekstów). Do nich należą:

a) Rymujące się człony zestawienia: *plachta – tarachta, matka – rozklepatka, Janek – podkasanek*²;

b) Wyrazy spotykane w zagadkach, np. z formantem – *aj*: *migaj* 'to, co miga, powieka', *mrugaj* 'to, co mruga, oko'; *tupaj* 'to, co tupie, noga'; *sapaj* 'to, co sapie, nos'; *klęczaj* 'to, co służy do klęczenia, kolano'; *omachaj* 'to, czym się zwierzę omacha, ogon'; *patraj* 'to, czym się patrzy, oko'; *zamachaj* 'to, czym się zwierzę zamacha, ogon'; *pęczaj* 'to, co pękate, tj. brzuch'.³

¹T. Skubalanka: *Historyczna stylistyka języka polskiego. Przekroje*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź 1984, s. 226.

²Przykłady podano za J. Bartmiński: *O języku folkloru*, Wrocław 1973, s. 269–270.

³Por. W. Cyran: *Tendencje słowotwórcze w gwarach polskich*, Łódź 1977, s. 76–77.

A oto przykład konstrukcji tekstu zagadki o człowieku opartej na takich neologizmach:

Gaj, pod gajem patraj;
 pod patrajem sapaj,
 pod sapajem hapaj,
 pod hapajem grabaj,
 pod grabajem pęcaj
 pod pęcajem klęcaj
 pod klęcajem tupaj! ⁴

c) Swoistymi neologizmami są również charakterystyczne przyspiewy ludowe (słownictwo meliczne) typu:

– *rum ta drada da*:

A gdzie dwoje tam i trzecie,
rum ta drada da,
 nieszczyńśliwa ja na świecie,
rum ta drada da .

(Kuj I, s. 233)

– *tyli u oli u o dana* (Kuj I, s. 233); *aj waj, bil bum, bil bum, supter pupter* (Kuj I, s. 256); *cir, cijara* (KWs, s. 554) itd.;

d) Nowotwory pogranicza językowego. Kilka ciekawszych tego typu przykładów z pogranicza polsko-ukraińskiego notuje P. Hołyszowa:

– *jutko*:

Oj, mateńko, *jutko*,
 Zwijaj się pręciutko,
 Bij jajka i top masło
 Bo już nam w piecu zgasło.

(Hoł, s. 47)

Pochodzenie nowotworu *jutko* jest dzisiaj trudne do odczytania, ale N. Janczuk wiąże go z wyrazem *utka* 'kaczka' ⁵;

– *szelipięć* :

Oj, u naszej prydanke, prydanke
 Dokoluśka gałganki, gałganki,
 To po sztyry, to po pięć, to po pięć,
 Lokoluśka *szelipięć, szelipięć* .

(Hoł, s. 145)

⁴Tekst podano za J. Mazur: *O słowotwórstwie zagadek ludowych*, „Językoznawca” 11–12 (1964), s. 158.

⁵N. Janczuk: *Malorusskaja swad'ba w Kornickom prichodie Konstantinowskogo ujezda Siedleckoj gubernii*, Moskwa 1885, s. 56.

Według M. Lesiowa jest to „transpozycja” fonetyczna ukraińskiego *szelypiat* 'szeleszcza', a jego funkcja to tylko wypełnienie pustego miejsca w wierszu.⁶

e) Oprócz przywoływanych zestawień za nowotwory języka folkloru uznać należy konstrukcje tautologiczne, szczególnie typu *jaskólinka jaskóli*:

Za stoliczkim łózczo,
Położ się tam serdeczo,
Jaskólinka jaskóli :
Wstawaj Jasiu, dzień bieli!
(Rog, s. 56)

które oprócz tego, że same (jako całość) mają charakter innowacji, to dodatkowo ową neologiczność kreują przez posłużenie się składnikiem mającym charakter typowego nowotworu (w tym wypadku chodzi o czasownik o przypuszczalnej postaci „*jaskólic*”).

f) Za swoiste dla folkloru neologizmy wypadnie również uznać niektóre nazwy własne, np. fikcyjne czy utrwalone deformacje nazw geograficznych – *Albów* (AO, s. 140-141); *Walwów* (Lić, nr 9); *Lgów*, *Elgów* (Kol, I/241); *Lbów* (Kol, I/220); itd.⁷ Są one najbardziej charakterystyczne dla pieśni balladowych:

/: Służyła Kasia w Albowie, :/
młody Jasiunio w Krakowie.
[...]
/: Jechał Jasienko z Krakowa, :/
do młodej Kasi w Albowie.
/: A tam w Albowie na moście, :/
Spotkało Jasia nieszczęście.
(AO, s. 140 –141)

Należy jednakże zaznaczyć, że typowych neologizmów w folklorze nie ma zbyt dużo (z wyjątkiem zagadek), a co za tym idzie, nie stanowią one decydującego ogniwa w procesie rozwoju języka ludowych tekstów artystycznych. Poza tym inaczej, niż na przykład w artystycznych tekstach nie-ludowych, wygląda status neologizmu folklorowego. W perspektywie całokształtu języka narodowego są to nowotwory, ale dla samego folkloru, jego

⁶M. Lesiów: *Folklor pogranicza polsko-ukraińskiego* [w:] *Literatura ludowa i chłopska*, Lublin 1977, s. 192.

⁷Por. J. Adamowski: *Geograficzne nazwy własne w pieśniach ludowych regionu lubelskiego a wybrane problemy semantyki przestrzeni* [w:] *Język – doświadczenie a teoria*, red. J. Sierociuk, Lublin 1987, s. 8 i n.

poszczególnych gatunków będą to często konstrukcje dosyć typowe, mało wnoszące do interpretacji wewnętrznych przeobrażeń i tendencji rozwojowych tej odmiany języka.

Nowe narzędzia w opisie języka folkloru w perspektywie procesów modernizacji dają odwołanie się do sformułowanej przez J. Bartmińskiego istoty tej odmiany języka jako produktu derywacji stylistycznej. Za bazę derywacyjną ludowego języka poetyckiego uznany został ludowy język potoczny.⁸ Dla naszych rozważań ważną konsekwencją przyjęcia takiego założenia będzie uznanie następujących wniosków :

a) innowacjami są wszystkie elementy przyswojone przez folklor z języka ogólnego lub z innych odmian funkcjonalnych polszczyzny, np. z języka artystycznego czy potocznego;

b) innowacjami dla języka folkloru danego regionu są formy przyswojone przez ludowe teksty tego regionu z innych gwar (sąsiednich). Zagadnienie zapożyczeń międzygwarowych, na materiale pieśni z Lubelszczyzny, było w naszej literaturze już podejmowane. Stwierdzono, że w pieśniach lubelskich wyrazy innogwarowe są dosyć częste, głównie południowopolskie, np. *osiewnik* 'ziarno na zasiew' (Kol/XVI, 51, 281), *myto*, *myteczko* 'wynagrodzenie' (Kol/XVI, 216), ale są także i północnopolskie, np. *podwoje* 'wierzaje, drzwi' (Kol/XVI, 265) itp.⁹

Bardzo istotnym wyznacznikiem zmienności i rozwoju folkloru w sensie globalnym są współcześnie zapożyczenia literackie. W literaturze radzieckiej mówi się nawet o literackości folkloru jako cesze wyróżniającej współczesny etap rozwojowy literatury ludowej, rozumiejąc to pojęcie jako literackość tekstową, wpływ i asymilację w ludowym repertuarze tekstów literackich.¹⁰ W naszym rozumieniu chodzi o literackość językową, a więc o wpływ języka literackiego (ogólnego) na folklor. Obserwacje, szczególnie najnowszych zapisów repertuaru ludowego, wskazują bowiem, że jest to wpływ istotny i nie zawsze związany z przyswajaniem całych utworów literackich. W obiegu ludowym także przecież tworzy się nowe teksty.

W zakresie nowszego słownictwa do najbardziej charakterystycznych kręgów wyrazowych zapożyczonych z języka literackiego, które można odnaleźć w tekstach współczesnego ludowego repertuaru, należą:

1) nazwy związane z rolnictwem typu: *bekon* – KWs, 614; *hektar* –

⁸J. Bartmiński: *O derywacji stylistycznej. Gwara ludowa w funkcji języka artystycznego*, Lublin 1977.

⁹Przykłady podano za I. Górak – Bartmińska: *Osobliwości słownikowe lubelskiej pieśni ludowej*, „Językoznawca”, nr 14 –15 (1966), s. 61 i n.

¹⁰Por. J. W. Pomierancewa: *O ruskom folklorie*, Moskwa 1977, s. 72.

Jank, 249; KWs, 141, 545, 607; *kontraktacja* – KWs, 614; *kontraktować* – KWs, 592; *kopaczka* 'narzędzie' KWs, 606; *kosiarka* – KWs, 588; *kukurydza* – M. O.-B, 159; *obora* – M. O.-B, 75; *omłoty* – KWs, 547; *rolnictwo* – KWs, 593; itd.:

Z prosiaka byłyby
wyborne *bekony*
a z was dla parobków
doskonale żony.

(KWs, 116)

2) nazwy zawodów i funkcji: *agent* – Lub Jac, 68a; *agronom* – KWs, 581, 591; *dyrektor* – JA; *dyspozytor* – KWs, 591; *inżynier* – KWs, 593; *kierowca* – KWs, 656; *kierownik* – KWs, 596, 547, 545; *lotnik* – Jank, 137; *naczelnik* – JA, Mart, 233; *piłkarz* – KWs, 468; *prezes* – KWs, 605, 594; *prezydent* KWs, 345; *przewodniczący* – Kuj, 57, KWs, 595; *sekretarz* – KWs, 594, 596; *traktorzysta* – Kuj, 57, Jank, 211 itd.:

Nasz *dyrektor* z banku
to jest sama głowa,
jak nam coś ubieca,
to nie złamie słowa.

A nasz pan *naczelnik*
teraz zatrudniony
siedzi sobie w biurze
i rozdaje bony.¹¹

3) nazwy związane z organizacją życia społeczno-politycznego: *biuro* – KWs, 588; *gromada* – KWs, 592, 600; *gromadzki* – KWs, 587, 551; *instancja* – KWs, 612; *milicja* – Kow, 137; Jank, 211; KWs, 588 itd.:

Bo ją piją (wódkę – J. A.) traktorzyści,
a *milicja* kieszeń czyści.

(Jank, s. 211)

Ponadto do grupy tej należą skrótowce (głoskowce i literowce), które w literaturze językoznawczej uznaje się za charakterystyczny wyróżnik rozwoju języka ostatnich czasów¹²:

Powiedz nam *geesie* z czyjej to przyczyny,
oddajemy świnie, nie mamy słoniny.

(KWs, s. 588)

¹¹Obie przyśpiewki za J. Adamowski, G. Żuraw: *O stanie zachowania folkloru na terenie Lubelskiego Zagłębia Węglowego*, „Akcent”, t. 4 (1980), s. 114.

¹²Por. H. Kurkowska: *O nowym słownictwie polskim*, Warszawa 1956.

Dudni woda dudni,
w *GS-owskiej* studni
[...]
Ten nasz *GS* w Książu
to dużo pracuje,
(KWs, s. 598)

4) nazwy współczesnych wytworów i miejsca pracy: *auto* – KWs, 516; Jank, 143; *basen* – KWs, 593; *autobus* – KWs, 765; Jank, 113; *balon* – Kuj, 169; *bar* – KWs, 693, 503, 588; *fabryka* – Lub Belż, 10; Lub Jac, 21; *fiacik* – KWs, 656; *kolej* – KWs, 451; *kolejka* – Podh, 73; *motor* – KWs, 200, 757; *pociąg* – Jank, 125; KWs, 379; *restauracja* – Jank, 201; *samolocik* – KWs, 764; *traktor* – KWs, 613, 599 itd.:

Błękitne *auto* szybko mknie
i ginie gdzieś w oddali,
rzewnie zapłakał stary drwal
i poszedł sobie w dal.
(Jank, s. 143)

stara baba z kołtunem
chciała jechać *bałónem*,
ale *bał on* miał dziure,
nie chciał baby wież w górę.
(Kuj, s. 169)

5) słownictwo związane z ubiorem: *buty gumowe* – KWs, 812; *krawat* – Kuj, 105; KWs, 328; *kufajka* – KWs, 811; *lakiery* – KWs, 161; *nylony* – KWs, 516, 756 itd.:

[...]
szlag trafił marzenia
kufajka została.

Kufajka została
i *buty gumowe*,
(KWs, s. 811)

6) słownictwo odnoszące się do różnych form życia kulturalnego: *fokstrot* – KWs, 701; *gazeta* – Jank, 107; KWs, 367; *gitara* – M. O -B, 82-83; Jank, 126; *karnawał* – Kur, 179; *kawiarnia* KWs, 545; *kino* – KWs, 516, 492; *klub* – KWs, 279; *lutnia* – Gaj, 84, 86; *park* – Gaj, 89; *zabytek* – KWs, 542 itd. :

I tak sobie stoję,
gram ja na *gitarze*,
biada temu biada,
co nie żyje w parze.

(M. O -B, s. 82 -83)

Jakżem poszła raz do *parku*,
siedział ptaszek na kanarku,

(Gaj, s. 89)

7) nazwy napojów alkoholowych : *koniak* - Mart, 179; *spirytus* - FK, Hej, 216; KWs, 688; *starka* - Mart, 179; *szampan* - KWs, 184; Mart, 171; *trunek* - Kam, 228 itd. :

Jak już popić, to już popić,
raz zakąsić, raz zakropić,
koniak, starka, starka z winem.

(Mart, s. 179)

8) słownictwo abstrakcyjne : *funkcjonować* - KWs, 764; *gust* - Jank, 107; KWs, 161, 387; *istnienie* - KWs, 542; *klasyczny* - KWs, 542; *kosmos* - KWs, 760; *obserwować* - Kuj, 227; *perswazja* - Bąk, 103 itd. :

Można tu też znaleźć narzędzia z krzemienia,
i inne po przodkach dowody *istnienia*.

(KWs, s. 542)

Jest tu dawny dworek kształtu *klasycznego*,
i zabytek Kościół, z wieku czternastego.

(KWs, s. 542)

9) nowe dla folkloru nazwy własne : *Gazeta Krakowska*, *Nina*, *Gomułka*, *kardynał Wojtyła* :

A gdy wieczór spotkali się,
by z sobą pomówić,
Nina szepnęła, ach *Stachu* mój,
jam na zawsze twoja.

(Jank, s. 93)

Szczęśliwa dla Polski wybiła godzina,
że papieżem został *kardynał Wojtyła*,

(Jank, s. 55)

/: Bo ją pije sam *Gomułka*
i ta cała jego spółka,
wódeczka zawsze fajna jest. :/

(Jank, s. 249)

10) współczesne określenia pieniędzy : *dolar* – Mart, 168, 169; *forsa* – Kot Zn, 408; Jank, 113; Mart, 171; KWs, 603; *gotóweczka* – KWs, 353; *gotówka* – Podh, 96; *góral* – KWs, 493; FK. Hej, 81; *stówka* – KWs, 378 itd. :

Ten stary starosta
stówek nie żałuje,
 (KWs, s. 378)

jak nie przeskocz, wyparz mu oczy,
 zabierz *dolary*, przyjdź do mnie w nocy.
 (Mart, s. 169)

11) osobną grupę nowszej dla folkloru leksyki stanowi krąg słownictwa związany z II wojną światową, szczególnie mocno eksponowany w folklorze okupacyjnym, np. *Hitler*, *banderowiec* itd. :

Cała zgraja *banderowców*
 napada na wioski,
 aby palić i morderować
 nieszczęsny lud polski.
 (JA)

/: Wojna się skończyła, chłopcy nie wrócili, :/
 /: Bodaj cie *Hitlerze*, bodaj cie *Hitlerze*,
 bodaj cie *Hitlerze* wszyscy diabli wzięli. :/
 (Jank, s. 362)

Innym źródłem odnowy i jednocześnie bogacenia folkloru jest język artystyczny. Z literatury do folkloru przeszły w ostatnich czasach i utrwaliły się takie wyrazy, jak np. :

– *dziewica* :

A przy tem mu zagraża, że go wydziedziczy,
 Jak sobie nie poszuka bogatej *dziewicy*.
 (ZFMMWL -18 A)

– *ruczaj* :

w ciemnym gaju przy *ruczaju* tam dziewczyna siedziała
 (Kun, s. 200)

– *toń* :

Razem żyć nie możemy bo ojciec mój broni,
 razem zginąć możemy w tej jeziornej *toni*,
 (KWs, s. 105)

Przykładów podobnych można podać więcej. Są to najczęściej wyrazy przestarzałe. W folklorze są one oznakami swoistej poetyzacji tekstu. Realizują zatem podobną funkcję, jak dawniejsze tego typu zapożyczenia – *nadobny* czy *siolo*.

W nowszych tekstach ludowego repertuaru, szczególnie w przyspiewkach można odnaleźć jeszcze jedną, zwartą ze względu na pochodzenie, grupę nowszego dla folkloru słownictwa. Są to zapożyczenia z ekspresywnych odmian mówionych, potocznych. Czasem wręcz z tak zwanego „stylu niskiego”¹³:

– *morda* (uderzyć w mordę):

A ona mu mówi, może z garstkę kaszy,
A on jo bez *morde*, co to za grymasy.
(ZFMMWL, 18A)

– *góral* '500 zł':

Zagrajcie panowie,
mąż *górala* zmienił,
a bo mi się dziasiaj
mój braciszek *ieni*.
(KWs, s. 352)

– *odwinąć rękę*:

Ty moja sąsiadko nie otwieraj gęby,
jak *odwinę ręki*, jak *odwinę ręki*,
wybiję ci zęby,
(KWs, s. 760)

Analogicznych przykładów jest więcej: *kiecka*, *klawy*, *kopniak* (dać *kopniaka*), *lakiery*, *zalać pałę*, *rypnąć*, *wódzia*, *wstawiony*, *moja male ka*, *giry*, *paczka* (np. chłopców), *granda*, *staruszek* (o św. Piotrze) itd. Ich szerzenie się wiązać można z wpływem repertuaru innych odmian folkloru (miejski, podmiejski, więzienny itp.) oraz naturalną dla tego rodzaju sztuki słowa kontynuacją takiej cechy konstytutywnej folkloru, jak oralność.¹⁴

¹³T. Skubalanka: *Rola języka mówionego i pisanego [w:] Język polski. Poprawność, piękno, ochrona*, Bydgoszcz 1969, s. 13.

¹⁴W naszej literaturze szerzej tę kwestię rozwinął J. Bartmiński w pracy pt. *O języku folkloru*, s. 38 i n.

Przedstawiona orientacja genetyczna nie wyczerpuje jednakże opisu innowacyjności języka literatury ludowej. Ma to swoje uwarunkowania w specyficznych cechach folkloru, takich jak m.in. polistadialność¹⁵, a więc naturalne współlistnienie elementów językowych z różnych epok i zazwyczaj znacznie dłuższy niż w języku ogólnym czy gwarach ludowych okres żywotności tych elementów. Miernika innowacyjności, modernizacji językowej należy zatem szukać na poziomie samych tekstów ludowych. Za nowszy element języka folkloru należałoby w konsekwencji uznać taką jednostkę, która w kontekście porównywalnym (a jest nim segment¹⁶) spełnia rolę zastępnika. Takie zastępstwo może mieć charakter czysto językowy, gdy np. bardziej archaiczny *miesiąc* przechodzi w *księżyc* – co ilustruje przykład pieśni ludowej zapisanej na Lubelszczyźnie :

Świć, *miesiuncku*, w *okno moje,
Wyndź, Marysiu, serce moje.
(Chm, 54)

obok później utrwalonego wariantu :

Świeć *księżycu* w okno moje,
Wyjdź Marysiu serce moje,
(Jank, 91, nr 56)

Tego typu przykłady (gwara – element starszy, na język literacki – element nowszy), nie dotyczą tylko leksyki – co ilustruje powyższy przykład – jest ich znacznie więcej. Odwołajmy się do jeszcze jednego : *ciepnąć* – *rzucić* :

ciepnął – ci ją *ciepnął*
w ten dunaj głęboczki.
(Kol/I, 55)

obok :

i *rzucił* ją *rzucił*
na Dunaj głęboki.
(Gaj, 82)

¹⁵E. M. Mielecinskij : *Srawniatel'naja tipologija folkloru (Istoriczeskaja i struktural'naja) [w:] Philologica. Iss. po jaz. i liter. pamiaty akad. W. M. Žyrmunskogo*, Leningrad 1973, s. 392.

¹⁶Szerzej na temat segmentarnej budowy tekstu ludowego zob. J. Adamowski : *Z badań nad segmentacją tekstu pieśni ludowej [w:] Tekst ustny - tekst oral. Struktura i pragmatyka - problemy systematyki - ustność w literaturze*, red M. Abramowicz i J. Bartmiński, Wrocław 1989, s. 169-192.

Problematyka chronologicznej ekwiwalencji ma w folklorze szerszy niż czysto językowy charakter i dotyczy (czego tutaj również nie możemy pominąć) także zastępników kulturowych, będących efektem modernizacji rzeczywistości pozajęzykowej. Podstawą takiej wymiany jest tożsamość funkcji kulturowych obu elementów. Oto przykłady :

a) *socha* → *plug* :

Oj, co *soche* przycisne,
to wylazi z ziemi,
(Chor, 20 nr 1b)

oj, co *pluzek* przycisne,
to wylazi z ziemi,
(Chor, 19 nr 1a)

b) *wianek* → *welon* :

Zielona gierlanda, ruciany *wianeczek*,
Zdejmcie Zosi wianek, włóćcie jej czepeczek!
Welon Zosi zdjęli, czepeczek włożyli,
(FO, 132, nr 423)

Ten ostatni przykład jest o tyle istotny, że wyraźnie ukazuje, iż elementem starszym (tutaj *wianek*) nie musi być archaizm językowy.

Osobną grupę zmian z zastępnikami ściśle określonymi stanowią neosemantyzmy. Dużo przykładów z tego zakresu wiąże się z kategorią nazw geograficznych, które współcześnie często są odczytywane (nawet przez samych nosicieli kultury ludowej) jako własne, a nie pospolite. Najbardziej wyrazistym i częstym w folklorze przykładem jest opozycja typu: *dunaj* – *Dunaj*, ale i inne: *podole* – *Podole*, *podlasie* – *Podlasie* itd. Z innych częstszych w folklorze neosemantyzmów wymienimy jeszcze takie wyrazy, jak: *komora*, *targać*, *czarować*, *chusta* itp.¹⁷

Omawiane do tej pory nowsze zastępniki językowe miały tę wspólną cechę, że były to ekwiwalenty dokładne (za *miesiąc* dosyć często i odstawia się nowszą dla folkloru formę – *księżyc*). Tymczasem w praktyce spotykamy się często z sytuacją, gdy element archaiczny rozwija się w sposób rozszerzony, uzyskując ostatecznie wiele nowszych ekwiwalentów. Tak jest na przykład z bardzo rozpowszechnionym w folklorze epitetem *nadobny*, który ma tradycyjnie wąską łączliwość : *nadobna dziewczyna*, *nadobny chłopiec* .

¹⁷Szerzej na temat neosemantyzmów w folklorze zob. J. Adamowski : *Archaizmy leksykalne w polskim folklorze wierszowanym* (w druku).

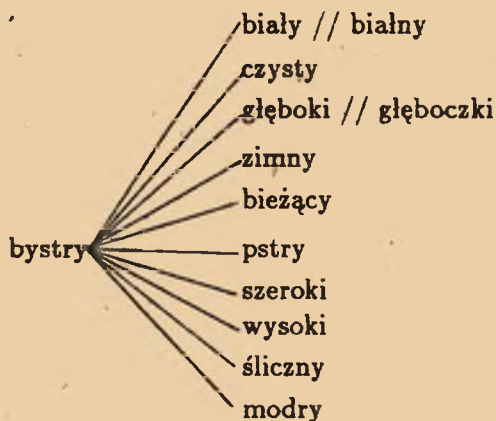
Porównajmy przykładowe konteksty. Na Kujawach *nadobny* często zastępowany jest przez *podobny* :

rybacy sk^ooczyli,
sicióm założyli,
/ : p^oodobnóm Kasiule :/
na l'ónd wydobyli.
(Kuj, 184)

Rybacy, rybacy
sieci założyli,
nadobną Kasiunię
na wierzch wyciągnęli.
(Kuj, 186)

Na Śląsku z kolei, epitet *nadobny* powszechnie zastępuje *szwarny*. Ponadto w całej Polsce coraz częściej dziewczynę określa się jako: *piękna, ładna, cudowna, czarowna, śliczna* itd.

Analogicznie jest i z innymi archaizmami, np. *bystry*, dawniej 'czysty, przezroczysty'¹⁸, otrzymuje szeroką i otwartą grupę ekwiwalentów :

Oto niektóre przykłady z tekstów :

Poszła Kasia po wodę
do *białego* (albo: *bystrego*) dunaja
a Jasiulek za nią,
nie dał jej pokoju -
bystra woda w dunaju.
(Kol/I, s. 258)

¹⁸J. Bartmiński, Cz. Kosyl: *O bystrej wodzie w jeziorze i nazwie rzeki Bystrzyca*, „Język Polski” 1972, s. 112-118.

U jęzioreczka, gdzie *bystre* wody,
zbierała Mania czarne jagody.
(Kuj, 229)

Kole kamienia, kole *pestrej* wody
zbiywała Maryś czarne jagody.
(Kuj, 228)

Nie rozszerzając dalej listy cytatów zauważmy jedynie, że spora grupa nowszych ekwiwalentów dosyć zasadniczo różni się od wyrazu podstawowego. Zastępniki są zawsze bardziej jednoznaczne, w odróżnieniu od uogólnionej postaci elementu wyjściowego. Część zastępników powstała na zasadzie asonacji.

Objaśnienia skrótów

- AO – A. Olesszcuk: *Pieśni ludowe z Podlasia*, Wrocław 1965.
- Bąk – S. Bąk: *Wesele ludowe w Grębowie*, Wrocław 1958.
- Chm – J. Chmara [red.]: *Lubelska pieśń ludowa*, Lublin 1939.
- Chor – J. Chorosiński: *Pieśni pracy ludu kieleckiego*, Kraków 1955.
- FK.Hej – F. Kotuła: *Hej, leluja, czyli o wygasających starodawnych pieśniach kołędniczych w Rzeszowskim*, Warszawa 1970.
- FO – F. Olesiejuk: *Obrzędy weselne w Lubelskiem. Materiały etnograficzne do badań nad obrzędowością weselną*, Wrocław 1971.
- Gaj – W. Gaj-Piotrowski: *Kultura społeczna ludu z okolic Rozwadowa*, Wrocław 1967.
- Hoł – P. Hołyszowa: *Nasze wesele*, wstęp i oprac. M. Lesiów, Lublin 1966.
- JA – Materiały własne autora.
- Jank – K. Jankowska: *Współczesny folklor pieśniowy Bychawy i okolic w przekroju pokoleń*, Lublin 1980, praca magisterska wyk. pod kier. J. Bartmińskiego.
- Kam – Ł. Kamieński: *Pieśni ludu pomorskiego*, Toruń 1936.
- Kol – O. Kolberg: *Dziela wszystkie*, Wrocław – Poznań od 1974 r.
- Kot.Zn – F. Kotuła: *Znaki przeszłości*, wstęp Cz. Hernas, Warszawa 1976.
- Kuj – B. Krzyżaniak, A. Pawlak, J. Lisakowski: *Kujawy*, cz. 1, Kraków 1974.
- Kun – W. Kunysz: *Wesela kraczkowskie*, wstęp i oprac. M. Lesiów, Lublin 1968.
- Kur – A. Kur: *Wesele przypisowskie [w:] Lubartów i Ziemia Lubartowska*, 1964.

- KW₈** – *Albośmy to jacy tacy...*, zebra. i oprac. P. Płatek, Kraków 1976.
- Lić** – L. S. Liciński : *Materiały do osady Kamionka* (rękopis archiwalny Biblioteki Wojewódzkiej im. H. Lopacińskiego w Lublinie).
- Lub** – Kartoteka słownika pieśni ludowych Lubelszczyzny.
- Mart** – K. Martyniuk : *Współczesny folklor pieśniowy Chełma i okolic*, Lublin 1978, praca magisterska wyk. pod kier. J. Bartmińskiego.
- M. O – B** – *Śpiewa wiatr od jezior. Pieśni ludowe Warmii i Mazur*, zebra. M. Okęcka-Bromkova, Warszawa 1966.
- Podh** – *Pieśni Podhala. Antologia*, przygotował zespół : Z. Jaworska, A. Mioduchowska, J. Sadownik, A. Śledziewski, część muzyczna : A. Szurmiak-Bogucka, red. J. Sadownik, Kraków 1971.
- Rog** – J. Roger : *Pieśni ludu polskiego na Górnym Szląsku*, Opole 1976, wyd. fototypiczne.
- ZFM MWL** – Materiały Zespołu Folkloru Muzycznego Muzeum Wsi Lubelskiej w Lublinie.

Резюме

В данной работе к группе новой польской фольклорной лексики зачислено: 1) специфические для народных текстов неологизмы как: рифмованные члены сопоставления (*Janek – podkasanek*), типичные для загадок конструкции с формантом – *aj* (*migaj, tupaj*), характерная музыкальная лексика – припевки (*rum ta dra da*), часть тавтологической конструкции (*jaskółinka jaskółki*), некоторые собственные названия (*Albów, Elgów*) и др.; 2) заимствованные из других языковых вариантов а именно: а) усваиваемые народными текстами данного региона формы иного говора (для люблинских песен нпр. нововведения можно зачислить южно-польскую лексику: *osiewenek, myto* и др.); б) заимствования из латынского языка нпр. названия связаны с сельским хозяйством (*bekon, hektar, kosiarka*), лексика определяющая организацию общественной, политической, культурной жизни, названия изделий итп. Это очень обширная группа, характерная преимущественно для текстов более современных; в) лексика генетически связана с художественным языком (*dziewica, ruczaj, ton*).

Категория новизны языка может быть представлена на уровне самих текстов. В такой перспективе новым элементом языка фольклора можно принять такую единицу, которая в сопоставительном контексте (является ним сегмент) исполняет роль заместителя. Заместители имеют характер: а) языковой, нпр,

miesiąc i księżyc, ciepnąć i rzucić ; 6) культурный (как результат модернизации реальности не охватывающей язык) нпр. *socha i plug, wianek i welon*.

Кроме того заместители можно описать как: а) точные эквиваленты (вместо *miesiąc* употребляется новый для фольклора *księżyc*); б) пошпиренные эквиваленты – когда более древняя форма (начальная) бывает замещена большим количеством эквивалентов (нпр. *bystry* и *biały, czysty, zimny, bieżący, pstry, śliczny, modry*). Некоторые этого типа заместители образовывались по принципу асонации, но большая их группа в принципе очень отличается от основного выражения.

Summary

In the present paper to the group of newer for the Polish folklore vocabulary were included : 1) neologisms specific for folk texts, such as : rhyming elements of juxtaposition (*Janek – podkasanek*), typical for the constructions of puzzles for the formative -aj (*migaj, tupaj*), characteristic melic vocabulary – refrains (*rum ta dra da*), a part of tautologic constructions (*jaskółinka jaskóli*), some proper names (*Albów, Elgów*), etc.; 2) loans from other language varieties, including : а) adapted by folk texts of a particular region forms of other dialects (e.g. for Lublin songs, South-Polish vocabulary may be considered as this type of innovation : *osiewenek, myto*, etc.); б) loans from the language of literature including e.g. names connected with agriculture (*bekon, hektar, kosiarka*), vocabulary related to organization of social, political and cultural life, names of products, etc. It is quite a broad group primarily characteristic of more contemporary texts; с) vocabulary genetically connected with artistic language (*dziewica, ruczaj, toń*).

A category of novelty of a language may be also described on the level of the very texts. In such a perspective, a newer element of the language of folklore should be considered a unit which in comparable context (a segment) plays the part of a substitute. The substitution may have the following character : а) linguistic, e.g. *miesiąc* and *księżyc, ciepnąć* and *rzucić*; б) cultural (as the effect of modernization of extra-linguistic reality), e.g. *socha* and *plug, wianek* and *welon*.

Moreover, the substitutes can be described as : а) precise equivalents (newer for folklore *księżyc* is substituted for *miesiąc*); б) broadened equivalents – when an older form is sometimes replaced by a greater number of equivalents (e.g. *bystry* and *biały, czysty, zimny, bieżący, pstry, śliczny, modry*, etc.) Some of these substitutes came into being as the result of assonance but a considerable group essentially differs from the basic word.

